

Používanie pečatidiel v kancelárskej praxi mestečka Prievidza

Prievidza dostala mestské výsady slobodného kráľovského mesta 28. januára 1383 od kráľovnej Márie. Jednou z výsad bolo používanie budínskeho mestského práva. V súdnej oblasti sa mesto v prípade sporných súdnych sporov malo obrátiť na Krupinu.¹ Mestotvorný proces začal v mestečku prebiehať oveľa skôr, už v prvej polovici 14. storočia. Prievidza sa v tomto období riadila žilinským (tešínskym) mestským právom, ktoré kráľ Ľudovít I. zakázal Žiline používať v druhej polovici 14. storočia, a tak sa Žilina obrátila na mesto Krupinu so žiadosťou o používanie krupinského mestského práva. Podľa vzoru Žiliny sa aj Prievidza, prostredníctvom richtára Tomáša a rady, obrátila na Krupinu s tou istou požiadavkou, listinou z 8. marca 1379, ktorá je prvým známym písomným dokumentom mestečka.² Listina bola písaná na pergamene a spečatená na červenej šnúre privesenou mestskou pečaťou, ktorá bola odtlačená do prírodného vosku.³ Pečať sa nám nezachovala, ale opis najstaršej známej pečate, ktorú prof. Jozef Novák datuje približne do roku 1380 sa zhoduje s časom vzniku listiny.⁴ Podľa popisu bol na pečati zobrazený sv. Bartolomej, patrón miestneho kostola. Symboly svätcov a patrónov kostolov boli vkladané do pečatidiel práve v prvých dvoch desaťročiach 14. storočia.⁵

Sv. Bartolomej bol jedným z apoštolov, šíriaci vieru na Arabskom polostrove a v dnešnom Turecku. V Arménsku bol odsúdený k perzskej smrti, čo znamenalo stiahnutie z kože a následné ukrižovanie dole hlavou, preto je zobrazovaný so svojou zvrátenou kožou a kožiarskym nožom.

Vzletný štýl tejto listiny a predovšetkým citovanie sv. Augustína priamo v texte, sú dôkazom, že Prievidza nemala v tom čase ešte vlastného notára. Text musel písať vzdelaný človek, s najväčšou pravdepodobnosťou niekto z cirkevných kruhov. Spôsob spečatenia listiny nám presne definuje koroboračná formula na jej konci: „pendentis sigilli munimine roboratas“ (silou visiacej pečate potvrdené). Originál tohto pre Prievidzu významného archívneho dokumentu sa nám zatiaľ nepodarilo nájsť.

Mestská kancelária sa začala intenzívnejšie rozvíjať s nárastom administratívnej činnosti, pravdepodobne v priebehu 15. storočia. Prvých mestských

Používanie pečatidiel v kancelárskej praxi mestečka Prievidza

notárov máme doložených až v druhej polovici 15. storočia, a to v roku 1478 Mateja Literáta a v roku 1480 Juraja.⁶ Dôkazy o vývine mestskej kancelárie musíme hľadať v archívoch okolitých miest, keďže prievidzský archív v roku 1678 vyhorel.

S činnosťou kancelárie súvisí aj vyhotovenie a používanie pečatidiel. Pečať z gréckeho slova sfragis je zhmotnené znamenie určujúce konkrétnu fyzickú alebo právnickú osobu. Pečate boli používané už od staroveku a boli dôkazom identity pisateľa, právoplatnosti právneho aktu alebo plnili uzatváraciu funkciu. Od 10. storočia do polovice 19. storočia boli znakom hodnoty dokumentov.

Veľká autentická pečať Prievidze na dokumente z roku 1616. (ŠANpB, foto: Lukáš Grešner)

Táto pre mesto zabudnutá, ale veľmi cenná sfragistická⁸ pamiatka, je privenená na hnedozelenožltej šnúre, na listine vydanjej richtárom a prísaznými v roku 1616.⁹ Potvrďovali ňou odpisy zmlúv a kvitancií zaregistrovaných v mestských protokoloch, ktoré sa týkali vysporiadania majetku nespalského zákupného richtára Mateja. Ako v súčasnej dobe, tak aj v minulosti sa majetkovým záležitostiam pripisoval veľký dôraz, preto je listina potvrdená veľkou mestskou pečaťou. Koroborácia¹⁰ v závere listiny nám bližšie opisuje funkciu pečate: „Sigillo que Authentico civitatis nostri roborare...“ (autentickou pečaťou nášho mesta potvrdené).

V strede pečatného poľa v gotickej kružbe je vyrytý svätec, podľa atribútov – kožiarskeho noža a zvlčenej kože, ide o sv. Bartolomeja. Črty tváre

Prievidžania si dali v 15. storočí vyhotoviť dve nové gotické typária, a to väčšie a menšie, čo je pre históriu mesta nový poznatok. Pečať s plnou právnou silou a záväznosťou bola veľká autentická pečať. Práve takouto pečaťou boli potvrdzované dôležité akty mesta. Veľká mestská pečať, vyhotovená podľa predlohy veľkej pečate zo 14. storočia, s priemerom 60 mm, je uložená vo fonde Magistrátu mesta Prievidza. Pečať objavil prievidzský notár Ján Bendík, na čo upozornil kňaz, historik a autor monografie Prievidza Mikuláš Mišík v roku 1928.⁷

Používanie pečatidiel v kancelárskej praxi mestečka Prievidza

sú veľmi dobre vypracované, vidno oko, nos aj ústa. Doprava kráčajúca postava svätca na pečati drží v pravej zdvihnutej ruke kožiarsky nôž a cez ľavé rameno sa obzerá dozadu na svoju zvlčenú kožu. Vpravo od rukoväte noža je vyryté slnko a pod nožom veľké tlačené písmeno B. Pri datovaní pečatidla je smerodajný kruhopis, ktorý je po obvodě pečate vyrytý gotickou minuskulou: *sigillum aut*ciuitatis*priviuidie (autentická pečať mesta Prievidze).

Malá pečať s priemerom 30 mm, vyhotovená tiež gotickým pečatidlom, (typáriom) na ktorej je vyobrazený anjel s kruhopisom vyrytým gotickou minuskulou v latinčine: *sigillum*ciuitatis* prividi, sa nachádza odtlačená na liste zaslanom 29. októbra 1540 richtárom a prísaznými mesta Prievidze richtárovi a prísazným mesta Krupiny, aby rozhodli o odvolaní Mikuláša Fabera v majetkoprávnej veci.¹¹ Ďalšie odtlačky malých pečatí sa nachádzajú na listoch zaslaných richtárom a radou mesta Prievidze richtárovi a rade mesta Trnavy 25. februára 1576 a 13. februára 1588.¹²

Malá pečať, vyhotovená gotickým typáriom z 15. storočia, na dokumente z 29. 10. 1540. (Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Zvolen, foto: Alexander Adam)

Menšia pečať s priemerom 20 mm, odtlačená na dokumente z roku 1653. (Štátny archív v Bratislave, pobočka Trnava)

Na liste z 20. januára 1653 je odtlačená mladšia menšia pečať zobrazujúca tiež anjela, ale s priemerom 20 mm. Kruhopis vyrytý renesančnou majuskulou v latinčine znie: *SIGILLUM* CIVITATIS* PRIVIDIAE.¹³ Mladšie typárium bolo vyhotovené na prelome 16. a 17. storočia.¹⁴

Všetky tri malé pečate ako aj menšia pečať boli použité v bežnej korešpondencii, plnili funkciu uzatváraciu a sú odtlačené cez clonu do zeleného vosku na dorzálnnej (rubovej) strane listov.

Okrajovo sa ešte pristavíme pri používaní vosku v kancelárskej praxi. Z dôvodu chýbajúcej pramennej základne

Používanie pečatidiel v kancelárskej praxi mestečka Prievidza

musíme známe fakty doplniť hypotézou. Prievidza v 14. storočí pečatila svoje dokumenty prírodným voskom. Túto skutočnosť sa dozvedáme od kremnického archivára Pavla Križku, ktorý v roku 1897 študoval originál listiny z roku 1379 v krupinskom archíve. Predpokladáme, že táto prax pretrvala počas celého 15. storočia. Zatiaľ sa nám nepodarilo nájsť spečatený archívny dokument z tohto obdobia. List z 18. marca 1502 zaslaný richtárom a prisažnými Prievidze richtárovi a prisažným mesta Banskej Štiavnice je spečatený neidentifikovanou prsteňovou pečaťou odtlačenou do čierneho vosku. S najväčšou pravdepodobnosťou pôjde o pečať richtára.¹⁵ V 16. a 17. storočí boli mestské písomnosti Prievidze pečatené zeleným voskom. Používanie zeleného pečatného vosku v kancelárskej praxi miest a mestečiek bolo tiež privilegiom, ktoré dostávali od panovníkov. Kráľ Vladislav II. udelil neďalekým Oslanom právo pečatenia svojich písomností zeleným voskom v roku 1503.¹⁶ Žilina, s ktorou mala Prievidza veľa spoločného, získala túto výsadu dvakrát, a to v rokoch 1523 a 1533.¹⁷ Práve v období prvej polovice 16. storočia mohla rovnakú výsadu získať aj Prievidza.

Pohnuté časy protihabsburských povstaní v 17. storočí, ktoré obyvateľom mestečka priniesli samé útrapy, vyvrcholili vypálením mesta kuruckými vojskami počas povstania Imricha Tököliho v roku 1678.¹⁸ Vtedy vyhorel aj mestský dom a v ňom uložený archív. Predpokladali sme, že pri veľkom požiari boli zničené aj mestské pečatidlá. K tomuto názoru nás viedol poznatok, že si mešťania dali v roku 1680 vyhotoviť nové malé pečatidlo s anjelom a latinským kruhospisom: SIGILLUM* CIVITATIS* PRIVIDIAE* 1680. Odtlačok tohto typára sa nachádza na liste zaslanom richtárom a radou privilegovaného mestečka Prievidza mestu Trnava 21. júla 1682.¹⁹

Veľkým prekvapením bolo objavenie zmluvy medzi Prievidzou a rehoľou piaristov z 15. septembra 1870, na ktorej je vedľa mena notára Juraja Adamika odtlačená gotickým typárom z 15. storočia malá pečať s anjelom kľačiacim na oblakoch a v rukách držiacim latinský kríž. Archívny dokument je z obdobia, keď používanie typárií bolo na ústupe a do popredia sa pre jednoduchšiu manipuláciu dostávali pečiatky. Týmto faktom zostáva

Malá pečať vyhotovená pečatidlom z roku 1680. (Štátny archív v Nitre, pobočka Bojnice)

Malá pečať, vyhotovená gotickým typáriom z 15. storočia, na dokumente z roku 1870. (Štátny archív v Nitre, pobočka Bojnice, foto: Lukáš Grešner)

otázka gotických pečatidiel a ich ďalšia existencia otvorená.

Výskum používania pečatí ako znakov hodnovernosti mestských dokumentov nie je ukončený. V slovenských archívoch naďalej leží veľké množstvo bežných metrov archívnych dokumentov, ktoré čakajú na svoje prebádanie.

Zuzana Kotianová

Štátny archív v Nitre, pobočka Bojnice

Poznámky:

- ¹ MIŠÍK, Mikuláš. *Prievidza*. Banská Bystrica. Stredoslovenské vydavateľstvo, 1971, s. 41 – 43.
- ² MV SR, Štátny archív v Nitre, pobočka Bojnice (ďalej MV SR, ŠAN, p.B), f. Magistrát mesta Prievidze (ďalej MMP), spisy – mestské právo, odpis listiny z 8.3.1379 vyhotovený 2.5.1766 Krupinou.
- ³ KRIŽKO, Pavol. Stredoveké súdnictvo a krupinská pravda. In *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*. 1897, roč. II, s. 16 – 17.
- ⁴ NOVÁK, Jozef. *Slovenské mestské a obecné erby*. Martin. Vydavateľstvo Osveta, 1972, s. 296.
- ⁵ Ref. 4, s. 56.
- ⁶ LUKAČKA, Ján. Prievidza. In: *Lexikon stredovekých miest na Slovensku*, Bratislava 2010, s. 357.
- ⁷ MIŠÍK, Mikuláš. Anjel, či sv. Bartolemej? In: *Náš kraj*, 1928, roč. 10, č. 20, s. 2-3.
- ⁸ Náuka o pečatiach a pečatení.
- ⁹ MV SR, ŠAN, p.B, f. MMP, listiny, 1616.
- ¹⁰ Spôsob spečatenia listiny.
- ¹¹ MV SR, Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Zvolen, f. Magistrát mesta Krupiny, inv. č. 124, 29.10.1540.
- ¹² MV SR, Štátny archív v Bratislave, pobočka Trnava, f. Magistrát mesta Trnavy, Missiles, sig. 3374, 25.2.1576; sig. 4185. 13.2.1588.
- ¹³ Ref. 12, sig. 1620, 20.1.1653.
- ¹⁴ NOVÁK, Jozef. *Pečate miest a obcí na Slovensku*. Bratislava 2008, II. zväzok N – Ž, s. 155.
- ¹⁵ MV SR, Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Banská Štiavnica, f. Magistrát mesta Banská Štiavnica, sign. MMBS-N 71, inv. č. 67, škatuľa č. 16.
- ¹⁶ RÁBIK Vladimír. Výsady o používaní farby pečatného vosku pre mestá (Výsady pre Žilinu z rokov 1523 a 1533). In *Slovenská archivistika*. 2003, roč. XXXVIII, s. 38.
- ¹⁷ Ref. 16, s. 32.
- ¹⁸ MV SR, ŠAN, p.B, f. Cech súkenníkov v Prievidzi 1587 – 1881 (1939), inv. č. 1, v dokumente sa nachádza zmienka o vyhorení Prievidze.
- ¹⁹ Ref. 12, sig. 21.7.1682. Originál pečatidla z roku 1680 je uložený v Štátnom archíve v Nitre.